

NEKA BITNA OBELEŽJA SAZNANJA KAO UZROKA KRIZE ZNANJA I NAUKE

Sažetak: Znanje, nauka, univerzitet su saznanji oblici, te bi ono što se zove "krizom" i "perspektivom" trebalo tražiti u samom saznanju i njegovim osobenostima. Bitna obeležja saznanja su: "da ono saznaje"; iskazuje suštinu; uvek u formi uređujuće "priče" ili znanja; da oblikuje ljude i njihova mesta. Reč je o stalnoj nadogradnji, promeni priče (mita, sage, naracije, stihova, odnosa boja, diskursa, teorije, paradigme itd.) Priče čine saznanje celine ili saznanje simboličke sisteme kao svojevidne celine znanja i saznavanja: mitsko-religijske, umetničke, filozofske, naučne i svakodnevnne. Među sistemima postoji napetost, preplitanje, uskomešanost, mešanje – što možemo uzeti kao permanentnu krizu sa istovremenim saznanjem viđenjem perspektive. Kriza i perspektiva znanja i nauke posledica je ove napetosti. To se konkretno manifestuje u "oblikovanju" i "preoblikovanju" ljudi, zajednica, njihovih mesta i institucija saznanja.

Glavne reči: "saznanje saznaje", obeležja saznanja, saznanji sistemi, znanje, kriza, perspektiva

Možemo u ontološkom smislu govoriti o "krizi" nečega i njegovoj "perspektivi" u smislu realizacije suštine. Kriza i perspektiva su neodvojiva obeležja, jer i realizacija suštine nije nikada jednoličan proces. Postoje zastoji, "anomalije", nazadovanja, posustajanja, destabilizacije, skretanja na pogrešni put ili zaposedanja drugom suštinom, kao odgovarajuća ili pogrešna perspektiva. Takođe, kretanje u pravom smeru i ostvarivanje suštinskih odrednica.

Kažemo nečega, ali uvek u vezi sa čovekom, kao kriza i perspektiva nekog sistema uređenja ljudskog društva (prosvetnog, vojnog, privrednog, ekonomskog, verskog), čoveka kao pojedinca (emotivna, profesionalna, kriza identiteta, pubertetska, srednjih godina itd.). Kriza i perspektiva se ne vezuju za stvari, živa bića i pojave van čoveka.

Pitanje je - zašto do toga dolazi? U najširem smislu, zbog napetosti esencije i egzistencije, jer kriza i perspektiva su kriza i perspektiva egzistencije ili ljudskog. Što opet podrazumeva mnogo toga, od određenja suštine do nepredviđenog broja egzistencijalnih učesnika i situacija.

Sušтина i njena egzistencijalna ili ljudska realizacija nisu moguće bez saznanja. Saznanje delom ne proizvodi suštinu, onu koja je mimo ljudskog, ali je opri-

sutnjuje, određuje kao takvu i takvu. Proizvodi suštinu ideiranjem i određuje sve što je ljudsko time što ga prezentuje, to jest fundira ga kao subjekat (lica, društva, mesta-spiritus loci).

1. Kada i kako, ili bolje - kako/kada čovek postaje činjenica subjekt ili čovekom subjektom? On saznanjem postaje čovek ili određeno biće, jer tek znanjem može realizovati određenu suštinu, te time biti takav i takav čovek na određenom mestu u određenom vremenu. Saznanje nam daje primere o tome u svojoj najstarijoj objektivizaciji u biblijskom tekstovima. "Kušanjem" plodova sa "Drveta saznanja" kako stoji u jednoj od najranijih saznanjih objektivizacija (koju dobar deo ljudi sadašnjeg sveta smatra i znanjem i naukom). Sa drveta "dobra i zla" ili po Valteru Beltcu autentičnije je sa "drveta smislenosti i besmislenosti"¹. Ono se nalazi na sredini "Vrta", zajedno sa "Drvetom života" ili lokacijski u sredini, na centralnom mestu. Drvo života i saznanja čine jednu celinu, reklo bi se jednu "šumu".

...*ko ti kaza da si go? da nisi jeo s onog drveta što sam ti zabranio da ne jedeš s njega? (Knjiga postanja, 3/11.)* Koje sve implikacije slede iz probanja znanja? Utvrdivši da je go, zahvaljujući saznanju, čovek, opet njime, postaje svestan da je bolje i smislenije da se obuče. Ono ga upućuje na ono što je dobro i loše, ili smisleno i besmisleno. Rajsko, neposredno prirodno stanje nestaje sa saznanjem ili sa znanjem. "Ubiranjem ploda" čovek postaje subjekt. Vidi, zna sebe kao biće koje može – može zahvaljući znanju da je go i znanju pravljenja odeće. On pravi odeću da ne bi bio go i time postaje konkretni subjekt – obučeni čovek, za razliku od neposredne nagosti. Saznanjem ljudska "moć" viđenja sve više raste. On stiče utisak vlastite moći kao subjektivnosti ("Radim, dakle jesam"). Sve većim subjektivisanjem zapravo zapada u činjeničnost stalnog raznovrsnog "oblačenja" – proizvođenja, nagomilavanja proizvoda prouzrokovanog saznanjem i time biva "ograđen", ne toliko u vlasti prirode, koliko u vlasti saznanja. Jer, ono je gospodar svega. Faktički, ostao je on sam sa potrebama i saznanje u, sada ne rajskom, neposredno zaštićenom svetu, već indiferentnoj reci sveta. Indiferentnost sveta prouzrokuje sve veće proizvođenje stvari i čoveka među njima na određenom zemaljskom mestu. Objektivizacije saznanja ga povezuju, ograđuju i štite.

Ljudsko više da skoro nije moguće bez njega. Eliminacija bi dovela do povratka u prvotni svet apsolutne neposrednosti i direktnog odnosa prema okolini. To je nemogući povratak i prelazak u nešto što nije krizno i sa perspektivom, već rajsko – u "Carstva nebeskog", to jest "Blago siromašnima duhom, njihovo je carstvo nebesko". Dolazak do carstva nebeskog je opet nekakav neizvesni saznanji put odricanja i prihvatanja vere. Međutim, teško je i skoro nemoguće izbaviti se iz saznanja, jer je i svaka perspektiva njime data bilo kao vera ili znanje.

Pored niza posledica koje smo naveli, nastalih probanjem plodova (znanja) sa drveta saznanja, jednu možemo da potenciramo: **"kušanjem" saznanja čovek**

¹ U *Knjizi postanja* stoji: *I učini Gospod Bog, te nikoše iz zemlje svakojaka drveta lijepa za gledanje i dobra za jelo, i drvo od života usred vrta i drvo od znanja dobra i zla. Knjiga postanja, 2/9.*

..."dobro i zlo" su samo slabi pokušaju tumačenja Jahvina poznavanja svijeta, zbog čega bi valjalo preferirati prevod "smisleno i besmisleno". Beltz, 1984:74.

biva izgnan iz blagostanja ili raja. Međutim, to nije jednom doživljena stvar, već se izganstvo iz raja događa svakim novim aktom saznanja. Kriza je kriza saznanja, te ujedno i perspektiva određena znanjem. Što je veća količina znanja, to je kriza/perspektiva veća, to jest, ona je u permanentnom nagomilavanju, bujanju, nado-laženju... svlačenju i oblačenju, činjeničnosti ovakvoj ili onakvoj.

2. Kakva je pozicija sa odricanjem saznanja, ako se ona sagledava kao takva, to jest da li je tako nešto više moguće kada je čovek u pitanju? Sokratovsko intelektualizam nam to donekle pokazuje u "znam da ništa ne znam". Međutim, ne kao približavanje neznanju ili odsustvu znanja, već kao bujajući i šireći smisao. Ne samo kao ...*metodičko ishodište i početak novog znanja* (Đurić, 1987:246.), već i to da, što je veće znanje, to je veće neznanje. Odnosno, sa proširavanjem granice znanja širi se i granica neznanja, to jest povećava se front prema neznanju i onom nepoznatom kao "izazovu ubiranja". Zapravo, apsolutno neznanje bilo bi moguće apsolutnim znanjem. Time se, takođe, ispoljava jedno od bitnih obeležja saznanja, a to je stalno saznavanje, jer ne-znanje tera na saznavanje. U sve to je uključen čovek, to jest, biva konkretizovan kao subjekt/objekt određenim stepenom znanja, čija je istinitost, poperovski rečeno, stalno problematična jer ima tendenciju opovrgavanja i zamenjivanja novim znanjem.

Mnogo vekova kasnije Nikola Kuzanski će to shvatiti kao "učeno neznanje". Zapravo, "docta ignorantia",² nauka neznanja ukida apsolutne pretenzije saznanja da zahvati istinu o apsolutnom biću. Već je u svom kretanju saznanje u apsolutnim promenama i stalnom približavanju toj konačnoj istini. Metafora kruga znanja i neznanja je kod Kuzanskog zamenjena "kvadraturom kruga"...*krug nije ništa drugo već četvorougao sa beskrajno mnogim stranama. Pojam "granice" je tu uzdignut do pozitivnog značenja: sama granična vrednost može se dokučiti i u svojoj odrešenosti shvatiti samo posredstvom neograničenog procesa približavanja.* (Kasirer, 1998:28-29). Time je izbegnuta mogućnost stalnog uspinjanja ka istini i uvedena situacija znanog neznanja ili "vlast" saznanja.

Čovek je kao takav i da bi opstao kao takav "okačen" za saznanje. "Kopernikanski preokret" Kanta ukazuje na tu poziciju čoveka.³ Ako Nikola Kopernik govori o *De revolutionibus orbium coelestium* ("O naizmeničnim kretanjima nebeskih putanja") ili o promenama nebeskih putanja za koje su nebeska tela "prikačena" i nebesa u celini. Čovek je, kao deo tih nebesa, takođe "prikačen" za saznanje, on se

² Prema Ernstu Kasireru, *Nikola Kuzanski nije izmislio ovaj pojam, nego ga je, u gotovoj terminološkoj određenosti, preuzeo od Avgustina i hrišćanskih mistika. A karakterističnost i novina se sastoje u preinačenju njegovog značenja i njegove unutrašnje sadržine, koja se tu sprovodi.* Kasirer, 1998:30. Od područja nadčulnog bivstva, područja za koje je i teologija i metafizika zainteresovana, Kuzanski se seli na "prezreno područje" empirijskog istraživanja. Kako kaže Kasirer, za Kuzanskog: *Konačna empirijska egzistencija nikada nije potpuno saznanja, nego je stalno pred nama kao zadatak istraživanja. Karakter beskonačnosti prešao je sa predmeta saznanja na funkciju saznanja.* 1998:30.

³ Ne okreću se stvari oko čoveka nego čovek oko stvari. On se okreće na način apriornih formi saznanja, sintetičke moći, transcendentalne percepcije, dakle svega onoga što u čoveku stoji kao saznanja odrednica forma načina. To su urođene odrednice, dakle nužne i prirodne svetske sile.

okreće" dok mu ono određuje orbitu. Tako je njegovo kretanje u egzistencijalnoj ravni apsolutno određeno realizacijom neke suštine obeleodanjene saznanjem, a opet, kao takve konačne i pored raznih dogmatizama, totalitarizama, autoritarnosti raznih drugih vrsta.

3. "Križa nauke kao gubitka njenog značaja za život", kako glasi jedan naslov u Huserlovoj *Krizi evropskih nauka*, jeste već obelodanjeni momenat "po-činjenosti" čoveka saznanju. Da znanje-nauka (jer mnogi smatraju da je znanje jednako ili ono naučno) se definitivno pojavljuje kao činjenična. Ono se objektivizuje, ne samo kao saznanje činjeničnog, nego sve više i više ono samo kao činjenica. To jest, naučno znanje je ono činjenično. *Puke činjeničke nauke stvaraju puke činjeničke ljude*. (Husrel, 1991:15.) Činjeničke nauke jesu razlog gubitka "ljudskosti". Čovek je činjenica, a ne subjekt. On jeste zahvaljujući nečemu drugom, a ne vlastitosti ili vlastitoj prirodi kao intencionalnosti. "Upućenost na" i "ka samim stvarima" je pokušaj eliminacije dominacije saznanja (činjeničke nauke) i ontologizacija čoveka kao subjekta na drugi način u pravcu jedinstva (jednog) sveta sa beskonačnim mogućnostima.⁴ Fundiranje pak saznanjem jeste fundiranje mnoštva saznanjnih (znanih) svetova u kojima čovek učestvuje sa određenom ulogom.

Ako je ideal nauke činjeničnost, onda se to odnosi i na čoveka. Dakle, činjeničnost saznanja nije jednokratna, delimična, već je samo ono činjenica koja od čoveka, svojim stalnim nabujavanjem, u različitim svojim objektivizacijama, čini činjenicom ili "po-činjuje". (Na primer, kao što umetničko saznanje pravi od čoveka pesnika, igrača, slikara ili mitsko - religijsko znanje vernika, tako naučno proizvodi činjeničnog čoveka.) Stavlja ga u svoju funkciju na razne načine, raznim svojim objektivizacijama. Prosto je nemoguće da, prihvatajući pozitivistički stav o činjeničnosti, i sami ne postanemo činjenicom. Ova situacija, već smo rekli, nije tako nova, jer čovek videvši da je go (činjenica), saznanjem napravio garderobu i

⁴ Međutim, intencionalnost ne podrazumeva samointencionalnost sveta. "Naciljanost" svesti na svet je konstituirajuća usmerenost. Ili, preciznije, svesno-intendirajuće zahvatanje "samih stvari" gubi iz vida njihovu vlastitost u cilju transcendentalne konstitucije sveta, čime dolazi nužno do postvarenja onoga što je zahvaćeno, ali i onoga koji zahvata. Tako ni jedno ni drugo, ni čovek ni svet, ne bivaju uzeti u svom samovaženju. I svet i čovek se žrtvuju. Jer, svet ne svetuje, već biva građen, a čovek ne živi sa svetom, već ga konstituiše. Određeno ublažavanje Huserl će izvršiti idejom "Lebenswelt-a". Ne ulazeći dalje u svu složenost ove problematike, treba naznačiti potrebu za određenjem "korelativnosti" sveta i čoveka i u tome samu poziciju saznanja koje jedino, kao "treći svet" obezbeđuje artikulaciju u "jedinstvenom polju dejstva". Jer, svako insistiranje na svetu ili svesti (čoveku) ili pa čak i na "životnom svetu" vodi ka postvarenju, ako se saznanje ne shvati i uključi kao odrednica u celokupnom svom bogatstvu sistema znanja. Sasvim je ispravno polazište kao kritika prirodnonaučnog saznanja, jer ono, zapravo, vodi ka postvarenju i eliminaciji bogatstva samog saznanja i sveta života. Otuda i Huserlov stav o "velikom preobražaju teorije saznanja". Naime, u stavu sveobuhvatnosti oblika i formi saznanja, a ne samo onog naučnog, koji se bazira na strogoj logičkoj formi. *Kada*, kaže Huserl, *prazan i neodređeni pojam opažanja, umesto kao ono nezatno i manje vredno naspram onog najvrednijeg logičkog, u kome je već tobože sadržana prava istina, postane problem sveta života, i kada veličina i poteškoća ove tematike pri ozbiljnom ulaženju u nju silovito rastu, dolazi do velikog preobražaja "teorije saznanja", teorije nauke, gde konačno nauka kao problem i učinak gubi svoju samostalnost i postaje puki parcijalni problem*. Huserl, 1991:112.

obukao se. To znači da je kriza i perspektiva znanja i nauke permanentna stvar, i to zahvaljujući saznanju.

4. Krize i perspektive ne postoje mimo saznanja i ljudskog sveta koji je njime oblikovan. Zahvaljujući njemu, čovek negira stvarnost, prekoračuje granice, stvara distancu, prekonstruiše. Sva ova obeležja pokazuju neomeđeno bujanje saznanja i njegove bezgraničnosti kao mogućnosti – perspektive ljudskog sveta/svetova.

Šta je u čitavoj stvari odlučujuće? Odlučujuće je saznanje. Jer, odlučujuće je ono što dovodi do promene, što oblikuje, određuje. Ne određuje čovek saznanje, nego ono čoveka.

Ko je faktor činjeničnosti? Ono što saznanje može "o samome sebi reći" jeste da **ono saznaje i dovodi do znanja**. To je ono njegovo principsko ili "polazno obeležje". Saznanje je postavljeno kao takvo "drvo" ne od čoveka, ali da bi on ubrao plodove i time postao subjekt-čovek kao "po-činjen". Ako tvrdimo da nešto ili neko drugi saznaje, onda bi trebalo govoriti o njegovim obeležjima i, naravno, postavlja se pitanje - čime? Pomoću čega? Zahvaljujući čemu? Poznati su nam odgovori na ova pitanja, jer ih u istoriji filozofije, nauke, religije, ima mnogo. Opet i religija, nauka, filozofija, saznanj i su produkti i, što je još važnije, i ta određujuća stvar koja saznaje zna za sebe tek saznanjem. Prosto, iz njega se ne možemo izbaviti – ono je sve.⁵ Otuda je jednostavnije uzeti da "samo saznanje saznaje". U tom svom ostvarivanju ono se pojavljuje, buja, nagomilava se, raste, razliva... Pojavljuje se: kao saznanje nečega i saznanje o nečemu (opredmećeno saznanje). Ono je činjenica, ali ne time što određuje neku činjeničnost, već samim svojim prisustvom kao "saznanje nečega". Ono saznaje tako što je uvek "saznanje nečega". Ono to nešto artikuliše⁶ tako što ga "uređuje", "iskazuje njegovu suštinu" "određujući ono stvarno".

Ono u svojoj činjeničnosti buja i narasta u jednoj nezadrživoj "sferičnoj progresiji".⁷ Elementarni način svake saznanje artikulacije je "priča" ili **elementarni saznanje uvid**. Priče se dalje artikulišu u veće celine ili u saznanje simboličke sisteme. Do današnjeg dana formirali su se sledeći simbolički sistemi: mitsko-religijski, umetnički, filozofski, naučni i, kao njihova baza, svakodnevnici "sistem" saznanje

⁵ Žil Delez navodi shvatanje saznanja Mišela Fukoa: *A zapravo nema ničег пре знања... Све је знање... Знање је биће... Свет је исто тако и знање*. Делез, 1989:56, 113, 115, 125.

⁶ "Artikulacija", kao i dosta toga što je stvar saznanja, skliznula je u problematiku jezika kao "jasno i razgovetno izgovaranje"; problematiku psihologije u smislu "normalnog, adekvatnog ponašanja", a ne i saznanje kao "razumevanje", "uviđanje", "uređivanje" itd. Opet, sama artikulacija je prigrljena od fonetika, zbog odrednice civilizovanog i necivilizovanog ili onog varvarskog. Varvarin je onaj koji "muca". Artikulacija je saznanjem iskazana suština ili način i izgled uređenosti nečega, što tek kao takvo može biti izrečeno. Onaj koji ne zna - on čuti, priča nepovezano, muca i zastaje.

⁷ Peter Sloterdijk pitajući se o "naše gde" smatra da je "sfera". *Sfera je za unutrašnjost vezana, otvorena zajednička okruglina koju ljudi nastanjuju u meri u kojoj im uspeva da upšte budu ljudi. Pošto nastanjivanje uvek znači i izgradnju sfere, ..., ljudi su bića koja postavljaju okrugle svetove i posmatraju šta se dešava na horizontu. Živeti u sferi znači stvoriti dimenziju u kojoj čovek može biti sadržan*. Sloterdijk, 2010:28.

ja.⁸ Možemo govoriti i o epohalnim modelima saznanja, onim koji oblikuju čitava periode.⁹ Govorimo o sledećim epohalnim modelima: "mitskom", "ekonomskom" i sadam, zovimo ga, "virtuelnim".

Sistemi saznanja (samo saznanje) se objektivizuju obrazujući jedan "treći svet"¹⁰ ili ljudski svet od oblikovanja pojedinaca, njihovih zajednica do mesta u vidu sistema ili celina sačinjenih od ulica, zgrada, hramova, mostova, ali i umet-

⁸ Čak se ne radi o tome da neko uređuje, već se saznanje samouređuje. Tako su ...*dve konkretne osobenosti saznanja. Saznanje određuje ono stvarno i ne postoji bez nekog samouređivanja. Samouređivanje je različitog tipa, a od toga su najdominantniji sistemi saznanja.* Dimitrijević, 2001:156.

⁹ O tome govori i Kasirer u uvodu *Problema saznanja*. Subjekt i objekt, čovek i svet, kao učesnici u saznanju ili činioci saznanja, nisu "nikakav dat i po sebi razumljiv posed mišljenja", već svaka epoha mora da ih "stekne" i da im odredi "smisao". "Proces saznanja se ne odvija tako", a onda ni saznanje samo samog saznanja, što duh, kao nešto završeno po formi i suštini ("po bivstvu") mora da privsvaja nekakvu spoljašnju predmetnost, koja opet jeste nešto završeno, već pojam onoga "ja"-subjekt i Objekt-predmet se uobličavaju i saznanjno menjaju. Epohe ne preuzimaju prosto formirane sheme subjekta i objekta da bi je ispunile nekim sadržajem, već one menjaju samu (saznajnu) shemu stvarajući je iznova. Videti, Kasirer, 1998:14.

¹⁰ Ovaj "treći svet" je shvaćen šire od onoga koga razume Karl Poper. Karl Poper na specifičan način govori o saznanju, njegovim objektivizacijama kao „trećem svetu“. *Među entitetima mog „trećeg sveta“; kaže on, „nalaze se...teorijski sistemi,...problemi i problemske situacije,...kritički argumenti, i ono što bi se, u analogiji sa psihičkim stanjem ili stanjem svesti, moglo nazvati stanjem diskusije ili kritičke rasprave i, naravno, sadržaji časopisa, knjiga i biblioteka.* Poper, 2002:102. i 146.) Obično „znam“ pripada drugom svetu – svetu subjektivnosti, a saznata stvarnost bio bi „prvi svet“. Pored naučnog, tu su i ostale vrste saznanja. Poper kaže: *Glavni predmet ovog predavanja biće ono što, u nedostatku boljeg termina, često nazivam „treći svet“; ... ne uzimajući reč „svet“ ili „kosmos“ isuviše ozbiljno, možemo razlikovati ova tri sveta ili kosmosa: prvo, svet fizičkih objekata ili fizičkih stanja; drugo, svet stanja svesti ili mentalna stanja, ili, možda, dispozicija ponašanja; i treći, svet objektivnih sadržaja mišljenja, posebno naučnih i pesničkih zamisli i umetničkih dela.* 2002:101. Krećući se nekom istorijskom linijom, može se konstatovati da je Platon pronalazač „trećeg sveta“. Pored „fizičkog sveta ili sveta fizičkih stanja“, „mentalnog sveta ili sveta mentalnih stanja“ postoji i ... *svet intelegibilija, ili ideja u objektivnom smislu“; to je svet mogućih objekata mišljenja: svet teorija po sebi i njihovih logičkih relacija; argumenata po sebi i problemskih situacija po sebi.* 2002:144. Međutim, Platon i sve objektivističke pozicije sličnog tipa imaju problem uspostavljanja komunikacije između svetova: ideja, fizičkih pojava i duha. Poper pokazuje da postoji velika provalija između njegovog objektivizma i Platonovog i, na koncu, Hegelovog, jer, kako kaže: ... *moj treći svet je delo ljudi i promenljiv.* 2002: 115. Videti i 143. Platonov „treći svet“ je nedodirljiv, večan i predstavlja, već smo rekli, vid hipostazirajućeg objašnjavanja i saznavanja, to jest pomoću suština. Dakle, Poperov „treći svet“ sličan je samo u jednom delu sa Platonovim, time što je objektivna, ali je za razliku od Platona to ljudski produkt. Čini se da je to bliže Hegelovoj poziciji, a ne Platonovoj, jer kod Hegela postoji objektivni duh i subjekt-čovek koji je uključen u produkovanje saznanja i, što je važnije, njegovo nastajanje. U celini gledajući čovek je samo medijum (pojavnna strana-fenomen) Hegelovog „objektivnog duha“ koji je hipostaziran ili određujuća suština u nastajanju svega, i saznanja kao samosaznanja. Hegel je to postigao tako praktično u Aristotelovom duhu odbacivši platonistički treći svet spajanjem „procesa i predmeta mišljenja“ i „pripisivanjem svesti objektivnom duhu“. Treći svet je, za Popera, tvorevina ljudi, utiče na ljude a, opet, objektivna je i nezavisna. Saznanje, u vidu posebnih naučnih i pesničkih zamisli i dela, potpuno je nezavisno od nečije tvrdnje da nešto zna. Saznanje u objektivnom smislu je saznanje bez onoga koji saznaje ili **bez subjekta saznanja**. Ono stoji u odnosu „davanja-i-uzimanja“ sa čovekom-subjektom, a to znači stoji u osnovi ljudskog napretka i razvoja. Saznanje se osamostaljuje (postoji nezavisno kao neka teorija, knjiga, gradska četvrt, slika, film i sl.), te kao takvo utiče na produkovanje novog saznanja.

ničkih dela, tehničkih tvorevina. To su one sfere dvojedinstva čoveka i saznanja smeštene u priordni okoliš. U njima egzistiraju ljudi (pojedinci u zajednicama). I kada Hajdeger tvrdi da *Mesto ne postoji pre mosta*, (Hajdeger, 1982:98), on ne iskazuje eksplicitno da, zapravo, nema mosta pre saznanja. Da bi se bilo šta izradilo, oblikovalo, napravilo, preduzelo itd. ono je potrebno, ili njegov produkt, a to je znanje. Moguća je aktivnost bez njega, ali ona nije ljudska. U ovom objektivizovanju i bujanju, situacija je različita u odnosu na saznavne sisteme. Kod naučnog sistema dolazi do zamenjivanja jedne teorije drugom, ili jednog tehničkog produkta drugim. U umetničkom sistemu (uz sve primedbe da li je umetnost saznanje ili ne) jedno umetničko delo ne zamenjuje drugo, već svako egzistira za sebe kao takvo. Međutim, i tu dolazi do zamena određenog pravca nekim drugim, što nam potkrepljuju istorije umetnosti. Slična je stvar i sa filozofskim i mitsko-religijskim sistemima saznanja – i oni zamenjuju jedni druge.

5. Možemo, dakle, pozicionirati pitanje krize i perspektive znanja u okvirima saznavnih simboličkih sistema, ali, kako nas interesuje kriza i perspektiva nauke kao određene vrste znanja, bar u odnosu na odrednicu naše teme, onda bi trebalo delom razmotriti ovaj aspekt. Već je bilo reči, u naznakama i iz jednog drugog ugla, o Huserlovom razmatranju krize evropskih nauka. Nije bez značaja uvesti još jednog autora, a to je Tomas Kun. On decidno razmatra problem krize i perspektive nauke ili naučnih saznavnih simboličkih sistema.

Razmatranje kriza i perspektive nauke (ali i svakog drugog sistema znanja) podrazumeva jednu hronološku ili istorijsku ravan sazrevanja nauka. Različito je tumačenje ovog sazrevanja, od onog da je ono razvojno, kumulativno i kontinuirano (prosto proširavanje osnovne teorije novim podacima), do onog da je rast naučnog znanja kontinuiran, ali u smislu opovrgavanja i zamenjivanja starih teorija (znanja) novim. Ne postoji jednom za svagda nešto što možemo nazvati istinitim znanjem. Shvatanje hoda nauke Tomasa Kuna ima potpunu drugačiju vizuru. Naime, razvoj nauke nije kumulativan i kontinuiran, već skokovit, diskretan u smislu postepene izmene (nagomilavanja zagonetki ili anomalija) normalnog hoda nauke («normalna nauka») sa naglim prekidima u smislu promene opštih stavova ili onoga što on zove »paradigmama«. Ove nagle promene jesu »naučne revolucije«. Usvajanjem »paradigme« započinje period »normalne nauke«, ali opet sa diskretnim nagomilavanjem zagonetki, pojava koje izmiču okviru paradigme ili pak počinju da se prekomerno gomilaju pitanja na koja data paradigma nije u stanju da odgovori. Ove anomalije nagomilavanjem dovode do krize, pre svega krize vladajuće paradigme. Nerešivi problemi povećavaju »spoljašnji pritisak«, što dovodi do sloma vladajućeg okvira i »naučnih revolucija«, zapravo, znače promenu važeće paradigme¹¹. ...kada profesija ne može više da izbegne nepravilnosti koje podrivaju postojeću tradiciju naučne prakse – tada počinju neobična istraživanja koja profesiju vode u najmanju ruku novom skupu principa, novoj osnovi za upražnjavanje nauke. Neuobičajene epizode u kojima

¹¹ Pojam "paradigme" je složeni pojam. On nije samo "osnovna teorija" ili samo "opšte metafizičko gledište", "apriorni stav" ili "organizacija stvarnosti", već ima svoje filozofsko, naučno, sociološko, metodološko značenje. Ona je uverenje, vrednosni okvir, tehnička procedura, opšti model itd.

se odvija preokret u profesionalnim opredeljenjima u ovom ogledu su poznate kao naučne revolucije. (Kun, 1974:45.) Posle promene paradigme ulazi se u miran period »normalne nauke«. Samo ovaj period »normalne nauke« je ispunjen progresom ili određen nekom perspektivom. Dakle, i kriza i perspektiva nauke nalazi se u delu perioda »normalne nauke« i vladavine određene »paradigme«, dok je vreme »naučne revolucije« propadanje određene »paradigme« i formulisanje nove.

Ne ulazeći u polje raznih kritika Kunovog gledišta, treba dodati da ima u vidu pre svega fiziku kao nauku, a ne nauku uopšte. Naime, dok se područje istraživanje fizike (može se reći - i ostalih prirodnih nauka) ne menja, ostaje isto u dužem vremenskom periodu, dotle je područje istraživanja društvenih nauka veoma promenljivo. U neku ruku, dok fizika ne može uticati na radikalne promene fizičkog sveta, hemija ili biologija takođe, dotle društvene nauke mogu menjati ili mogu uticati na promene svojih područja. Aspekt krize i perspektive nauke, revolucije i periodi normalnog toka delom su nešto drugo u delu prirodnih i društvenih nauka. Tako pitanje kvalitativnih promena realiteta jednih i drugih doslovce je različito. Ali, veza ipak postoji, i to kada je reč o »paradigmi«. Koliko god je u vezi sa naukom i čini se da važi samo u tom delu, ne može se zanemariti »metafizički« status »paradigme«. On biva »umešan« i u društvena zbivanja. Nije promena ptolomejevske paradigme bila samo promena u astro-fizici, već u čitavom društvenom kosmosu. »Kopernikanska revolucija« je, između dosta toga, odnela i mnoge ljudske žrtve. Još je jedna problematična situacija koja se javlja sa pitanjem kraja filozofije ili metafizike – kakva će onda biti mogućnost pojavljivanja novih paradigmi?

6. Saznanje se objektivizuje, postaje činjenicom na razne načine, ali i time što se institucionalizuje, deleći ljude na profesionalce – znalce i amatere – laike. Reč je o mnoštvu institucija, službi, organa, komisija, ambasada, muzeja, delegacija, vojske, »cie«, škola, fakulteta, instituta...bezbroy toga još. Sve što hoće da deluje u ime nekog znanja teži da se institucionalizuje. Reč je o bujanju, nagomilavanju kroz prevazilaženje institucija (u principu jedna prevaziđena institucija biva zamenjena većim brojem) koje su i same institucije saznanja uz pomoću koga arbitriraju. Jedan način institucionalizacije saznanja je i univerzitet, tj. fakulteti, škole, instituti.

Ono što je takođe bitno po pitanju »krize« i »perspektive«, a što proističe iz ove osobenosti saznanja da buja, jeste da su svi saznajni sistemi u osnovi saznajni i da nisu samostalni i sa oštrim granicama, već u jednom širenju, preplitanju, fluktuaciji, mešanju. Možemo govoriti iz te perspektive i o institucionalnim sukobima, saradnji i sl.

Ta »uskomešanost« je zemaljska, jer se odvija preko »objektivizacija« samog saznanja: predmetnih (ljudska mesta i sam čovek), institucionalnih, ali u miljeu svakodnevnog ili aktuelnog objektivizovanja saznanja. Svakodnevni svet saznanja je objektivizacija jednog slaganja i neslaganja i relativne sistematičnosti, ali svakodnevno saznanje je i ono oko čijih oblika u najvećem broju slažemo.¹² Ostali

¹² Zato smo ga i stavili pod navodnike, kao svakodnevni saznajni simbolički "sistem", jer svakodnevno saznanje nije sistem saznanja poput nauke, filozofije itd. već konkretno polje mešanja, delovanja, aktualizacije mnogih oblika saznanja do postojanja onog svakodnevnog. Ono u sebi sadrži "znanja kako" se nešto radi, "znanje o" nečemu i nekome itd.

saznajni simbolički sistemi traže svoje znalce i posvećenike. Kako bi Žak Derida rekao »one koji obećavaju da je stiglo«. ¹³ Svete stručnjake. Diplomirane i školovane emisare u odnosu na laike. Od kojih zavisi kriza/perspektiva, verovanje u obećano.

Naša sadašnjost se aktualizuje mnogim pričama (mitosima, bajkama, saga-ma, naracijama, diskursima, paradigmama, teorijama, kompozicijama, vizuelnim datostima, performansima itd) jer **bitno je za saznanje da se priča**. Priče teže ka apsolutnosti ili neospornom prihvatanju, ili većoj i većoj saglasnosti – »da je stiglo«. Kome se danas veruje »da je stiglo«? Saznanju sigurno, ali kom obliku? Šta je od nabujalog saznanja izašlo u prvi plan i zaposelo većinu?

Neki saznajni sistem prerasta u epohalni model. Iz te poziciji možemo govoriti o mitskom, ekonomskom modelu i danas, možemo govoriti o virtuelnom, simulacionom, informativnom itd. modelu. Možemo, jer fluktuacija sistema saznanja je intenzivna. Govorimo o krizi vladajućih priča, kunovski rečeno paradigmi iz nekog sazajnog simboličkog sistema. Čak o krizi i propadanju samih simboličkih sistema, poput filozofskog i umetničkog, a dominaciji naučnog (naučno-tehničkog sistema saznanja) i religijskog (mitsko-religijskog fundamentalizma). Da li, zapravo, ima bolje kombinacije za trenutno stanje krize i moguće kataklizme zbog zagađenja od "zblizavanja" nauke i religije? One, gledano očima Fajerabenda, i nisu tako daleko. ¹⁴ *U postistorijskom vremenu neće biti ni umetnosti ni filozofije.* (Fukujama, 1990:162.) Da li će ičega ljudskog biti? Ernest Gellner u *Postmodernizam, razum i religija* kaže: *Bile bi to, dakle, tri glavne opcije kojima raspolaže naše intelektualno ozračje: religijski fundamentalizam, relativizam i prosvjetiteljski racionalizam. To su ti sistemi ideja koji računaju na našu privrženost.* (Gellner, 2000:104.)

Svaka priča je artikulacija, ili uređivačka na svoj način. I ako se uspostavlja (priča) kao apsolutna, ona nikada nije takva, jer je ograničena. Te tako svaka sazajna priča garantuje određenu sigurnost sistemu (skupu) stvari koji uređuje. Saznanjem se uređuje čitav ljudski svet, njegova mesta, odnosi, čovek sam kao pojedinac. Ograničenost svake priče proističe iz osobenosti samog saznanja – **da ona nikada nije okončana** i da jednu priču zamenjuje druga. Otuda svaka priča pruža određenje nečega stvarnog, određenu sigurnost, perspektivu, ali ima konačno važenje, te time nosi u sebi krizu. Ona kao nova obećava da je stiglo, ali se postepeno njeno obećanje devalvira, ne pruža više sigurnost i ona biva potisnuta. Dolaze sve novije i novije priče, ponekad pomešane sa starima, do reafirmacije onih prethodnih. Saznanje buja u svakom pogledu (kvanitativno i kvalitativno) u nagomilavanju znanja.

¹³ Deo pod brojem 31. spisa *Vera i znanje* Žak Derida određuje početnim pitanjem: *Šta ako je religija ostala neprevodiva?* Reč je o znanju, ali na način *Iskušenja da se veruje u znanje...jedne reči koja obavezuje budućnost u sadašnjosti na temu prošlog događaja: "Obećavam ti da je stiglo".* Derida, 2001:63-65.

¹⁴ *...znanost je mnogo bliža mitu nego što je filozofija znanosti pripravna priznati.* Feyerabend, 1987:286. Po agresivnosti se ne razlikuje, čak možda i nadmašuje samu religiju...*da odvajanje države i crkve mora biti dopunjeno odvajanjem države i znanosti, te najnovije, najagresivnije i najdogmatskije religiozne institucije.* Isto:286.

Ko danas može reći kolika je količina znanja, broj objektivizacija od umetničkih dela do teletehničkih produkata, naučnih radova, institucija, gradova, ulica, kuća...? Koliki je taj mehur dvojednosi (rečeno Sloterdijkovim načinom) znanja i čoveka? Šta je u svemu tome ono znanje koje određuju krizu/perspektivu kao krizu i perspektivu znanja? Teško je odgovoriti, osim da je današnje vreme bez dominacije nekog znanja (priče) koje određuje perspektivu. Znanja ima kao akatuelnosti, ali bez nekakvog ukazivanja na suštinu ili bez suštine. Stalna kriza i prestaje da bude kriza, jer je i ona samo aktuelnost. Smenjuju se saznanja o katastrofama, na aktuelni način. Jučerašnja katastrofa biva zamenjena današnjom u jednom permanentnom stanju "identiteta bez razlika".

7. Nestalo je shvatanje perspektive, krize i revolucija, ne samo kao linearno događanje povesti već kao bilo kakvo događanje. "Ono što je novovekovno saznanje nudilo jeste **perspektiva** čoveka uz pomoć naučnog znanja. Jedna budućnost koja će biti mnogo bolja za čoveka (platonovsko-hrišćanski model perspektive), ali zahvaljujući nauci koja preuzima ingerencije vere-religije. Ispostavilo se da je to bila perspektiva saznanja uz pomoć institucija i tehnike ili bolje teletehnonauke. Glavna pomoć, sredstvo je teletehnika, koju institucije saznanja sve više unapređuju ka ostvarenju ljudskog boljitka. Međutim, taj saznajni model, samo na prvi pogled nudi prosperitet čoveku, a u stvari omogućuje napredovanje teletehnonauke, pri čemu je čovek sredstvo. Sredstvo ima određenu i konačnu upotrebnu vrednost i, kada se ona istroši, to sredstvo biva odbačeno, zastarelo, nepotrebno. Nije reč samo o pukom odbacivanju sredstva, već čitavog jednog sistema, sveta kome to sredstvo pripada. U tom smislu Ginter Anders započinje svoj drugi tom *Zastarelosti čoveka*, da ... *pod tehnokratijom ne podrazumevam vladavinu tehnokrata (kao grupe specijalista koja bi danas dominirala politikom) nego činjenicu da je svet u kojem mi živimo, i koji o nama odlučuje tehnički – što ide toliko daleko da više ne smemo reći da u našoj istorijskoj situaciji postoji između ostalog i tehnika, već moramo reći: u stanju sveta, nazvanom „tehnika“, istorija se odigrava, odnosno tehnika je postala subjekt istorije, s kojom smo mi još samo „saistorijski“.* (Anders, 1985:9.)

Potrošenost ne znači samo zamenu jednog subjekta drugim, jer reč je i dalje o pogrešnoj metafizičkoj supstancijalitetu, već zamenu svetova ili svega onoga što uz određeni „subjekt“ ide. To je postavljanje stvari na relaciji i odnosu drugačijih putanja, rečeno u duhu „kopernikanskog obrta“, ili sila koje organizuju jedan novi svet i raspored stvari. Tako će Ginter Anders zastarelost čoveka posmatrati u ravni zastarelosti svega onoga što čini ljudski svet i njegovu orbitu, dakle zastarelost i preokretanje ka drugačijem, u čemu je čovek sada sredstvo. Rečeno hajdegerovski: sredstvo za šta? Sredstvo u okretanju saznanja ka nečemu što je ovog trenutka nedokučivo. To jest, ono što ovog trenutka možemo odrediti je zastarelost ljudskog sveta i nagoveštaj obrta ka drugačijem, gde mi jesmo sredstvo koje se troši. Mi smo oduvek u vlasti saznanja, ali je sada, posle novovekovnog uzdizanja čoveka od strane saznanja, to postalo evidentno i radikalno. Danas je jasno da smo u

vlasti teletehnonauke i fundamentalističke religije i njihovih institucija znanja.¹⁵ Nije moguć povratak na nekakvo izvorno, prenaučno stanje (Huserl, Hajdeger). Da li (možemo) onda da govorimo o perspektivi znanja i nauke mimo čoveka kao subjekta? Stvar je ipak složenija i, ako je verovati starim objektivizacijama, kako je navedeno na početku, odvajkada je saznanje u vezi sa čovekom. *To ne znači kraj ljudskog, ili nadljudsko, nego post-ljudsko koje čuva ono ljudsko istovremeno ga prevazilazeći. Cilj? Njegovo sublimisanje, njegovo ostvarivanje, njegovo usavršavanje.* (Onfre, 2007:179.) Međutim, pitajmo se: Do kog stepena ljudsko može biti takvo?

Literatura

- Anders, G. 1985. *Zastarelost čoveka*, Nolit, Beograd.
- Beltz, W. 1984. *Biblijska mitologija*, Grafički zavod Hrvatske.
- Feyerabend, P. 1987. *Protiv metode*, Veselin Masleša, Sarajevo.
- Fukujama, F. 1990. *Kraj istorije*, Treći program Radio Beograda, br. 84, I.
- Gellner, E. 2000. *Postmodernizam, razum i religija*, Jesenski i Turk – Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.
- Derida, Ž. 2001. *Vera i znanje*, Svetovi, Novi Sad.
- Đurić, N. M. 1987. *Istorija helenske etike*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Kasirer, E. 1998. *Problem saznanja*, tom I, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, Novi Sad.
- Onfre, M. 2007. *Moć postojanja*, Rad, Beograd.
- Poper, K. 2002. *Objektivno saznanje*, Paideia – Beograd, Cid – Podgorica.
- Kun, T. 1974. *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd.
- Huserl, E. 1991. *Kriza evropskih nauka*, Dečije novine, Gornji Milanovac.
- Hajdeger, M. 1982. *Mišljenje i pevanje*, Nolit, Beograd.
- Dimitrijević, S. 2010. *Zemaljski pečat*, Filozofski fakultet, Niš.
- Delez, Ž. 1989. *Fuko*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci.
- Sloterdijk, P. 2010. *Sfere I, Mehurovi*, Fedon, Beograd.

¹⁵ Detaljnije, videti *Epilog ili dalja objektivizacija saznanja mimo čoveka*, iz Dimitrijević, 2010:268-279.

Srboljub S. Dimitrijević

SOME RELEVANT FEATURES OF HEURISTICS AS THE CAUSE OF THE CRISIS IN KNOWLEDGE AND SCIENCE

Summary: Knowledge, science, the university, these are all forms of heuristics; thus, what is now being referred to as “crisis” should be sought for in heuristics and its features. An important feature of heuristics is that “it leads to knowledge”; that it represents the essence; that it is always in the form of an organized “narrative” or knowledge; that it shapes people and their positions. Narrative makes up heuristics wholes of heuristics symbolic systems: mythic-religious, artistic, philosophical, scientific and everyday ones, as individual systems of knowledge and realization. A constant tension exists between these systems, as well as overlap, intertwining, mixing – which we can refer to as a permanent crisis. In addition to the first feature “that heuristics leads to knowledge” (constant improvement, changes in the story: myth, saga, narration, theory, paradigm and the like) we also have thus other clash of heuristic systems (or systems of knowledge). The crisis, and thus the crisis in knowledge and science, is a consequence of this tension. The crisis is actually manifested in the “shaping” and “reshaping” of people, their positions, and institutions of knowledge.

Key words: “heuristics leads knowledge”, the features of heuristics, systems of heuristics, knowledge, crisis, perspective